

УДК 1(091).128

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.46.12>

ПРОБЛЕМА СМЕРТІ ТА БЕЗСМЕРТЯ В «ТАК КАЗАВ ЗАРАТУСТРА» Ф. НІЦШЕ

Тамара Кушерець

*Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
факультет філології, історії та політико-юридичних наук,
кафедра політології, права та філософії
вул. Графська, 2, 16600, м. Ніжин, Чернігівська обл., Україна*

Російсько-українська війна та підтримка російською православною церквою військової агресії рашистів проти мирної та незалежної України роблять як ніколи важливим та актуальним дослідження проблеми смерті та безсмертя в творчій спадщині Ф. Ніцше з метою пошуку ключових цінностей свободи та нових моральних орієнтирів для сучасного українського суспільства.

«Так казав Заратустра» – не просто геніальний, безсмертний шедевр Ф. Ніцше, а філософська праця, яка недостатньо проаналізована та досліджена в сучасній українській філософії. Мета статті – проаналізувати проблему смерті та безсмертя в «Так казав Заратустра» Ф. Ніцше.

Проблема смерті та безсмертя у філософських поглядах Ф. Ніцше не є первинним принципом розвитку роду людського, на відміну від волі до влади та прагнення до трансформації в надлюдину. Але все ж і феноменам смерті та безсмертя Ф. Ніцше надає уваги у своєму безсмертному творі «Так казав Заратустра».

На початку філософської праці «Так казав Заратустра» Ф. Ніцше говорить про смерть Бога. «Бог помер, а з ним померли й блюзніри. Тепер найжахливіший злочин – блюзнірити світ і шанувати утробу незабгненного глибше, ніж сенс світу». Але якщо Бог помер, то чи можливе безсмертя людства (хоча б символічне)? Так, воно можливе символічно через надлюдину, адже «надлюдина – це сенс світу».

Ідея смерті Бога – одна з головних проблем, яку піднімає у своєму творчому спадку Ф. Ніцше, який постулює вустами Заратустри атеїстичний світогляд: «Заприсягаюся честю, друже, – відповів Заратустра – немає нічого, про що ти кажеш, – ні чорта, ні пекла. Твоя душа помре скоріше, ніж тіло, – не бійся ж нічого!». Отже, реальне безсмертя людської душі як таке неможливе.

Автор приходиться до висновку, що у своїй багатогранній філософській праці «Так казав Заратустра» Ф. Ніцше піднімає проблему смерті та безсмертя особистості. Безсмертя особистості можливе лише символічне у формі переходу до надлюдини. Ф. Ніцше притаманний матеріалістичний тип світогляду, який заперечує можливість вічного буття людської душі, яка на думку Ніцше, помирає разом з людським тілом.

Основною ідеєю Ф. Ніцше є теза про те, що «Бог помер», а отже людина повинна стати сама собі Богом та зробити перехід до надлюдини.

Ключові слова: смерть, безсмертя, Заратустра, надлюдина, Ніцше.

Постановка проблеми. Російсько-українська війна та підтримка російською православною церквою військової агресії рашистів проти мирної та незалежної України, роблять як ніколи важливим та актуальним дослідження проблеми смерті та безсмертя в творчій спадщині Ф. Ніцше з метою пошуку ключових цінностей свободи та нових моральних орієнтирів для сучасного українського суспільства.

«Так казав Заратустра» – не просто геніальний, безсмертний шедевр Ф. Ніцше, а філософська праця, яка недостатньо проаналізована та досліджена в сучасній українській

філософії. Тому в даній статті ми ставимо за мету проаналізувати проблему смерті та безсмертя в «Так казав Заратустра» Ф. Ніцше.

Виклад основного матеріалу. Згідно з Вікіпедією, Фрідріх Ніцше – це «німецький філософ, психолог і класичний філолог, представник ірраціоналізму» [1]. Один з найвизначніших його філософських творів – «Так казав Заратустра».

Український дослідник Н. Хамітов визначає Ф. Ніцше як генія філософії та говорить, що «в творчості філософського генія всесвітнє стає екзистенціальним, а екзистенціальне, душевно-інтимне, навпаки, набуває статусу всесвітнього. Напевно, саме в цьому таємниці геніальності філософів та їх текстів – і Платона, і Гегеля, і Кьєркегора, і Ніцше, і Бердяєва» [4, с. 194].

Дійсно, можна погодитися з автором. Для того, щоб зрозуміти геніальність того чи іншого генія, потрібно читати та досліджувати його філософські тексти.

Аналізуючи зміст філософії Ф. Ніцше, Н. Хамітов говорить, що «Фрідріх Ніцше (1844–1900 рр.) прийняв шопенгауєрівський песимізм як вищу істину, проте запропонував шукати подолання страждального характеру людського існування не у відмові від волі до життя – не в смерті, а в переплавленні волі до життя на волю до влади.

Воля до влади, на думку Ніцше, є найглибшим принципом розвитку людського роду. Вона утверджує людське в людині, проте може породити і наступний еволюційний щабель – Надлюдину. Становище Надлюдини відносно людини таке саме, як становище людини відносно її тваринних прашурів» [5, с. 187].

Отже, проблема смерті та безсмертя у філософських поглядах Ф. Ніцше не є первинним принципом розвитку роду людського, на відміну від волі до влади та прагнення до трансформації в надлюдину. Але все ж і феноменам смерті та безсмертя Ф. Ніцше надає уваги у своєму безсмертному творі «Так казав Заратустра».

На початку філософської праці «Так казав Заратустра» Ф. Ніцше говорить про смерть Бога. «Бог помер, а з ним померли й блюзніри. Тепер найжахливіший злочин – блюзнірити світ і шанувати утробу незбагненого глибше, ніж сенс світу» [3, с. 8]. Але якщо Бог помер, то чи можливе безсмертя людства (хоча б символічне)? Так, воно можливе символічно через надлюдину, адже «надлюдина – це сенс світу» [3, с. 8].

Ідея смерті Бога – одна з головних проблем, яку піднімає у своєму творчому спадку Ф. Ніцше, який постулює вустами Заратустри атеїстичний світогляд: «Заприсягаюся честю, друже, – відповів Заратустра – немає нічого, про що ти кажеш, – ні чорта, ні пекла. Твоя душа помре скоріше, ніж тіло, – не бійся ж нічого!» [3, с. 14]. Отже, реальне безсмертя людської душі як таке неможливе.

Український дослідник Т. Лютій, розмірковуючи про те, чи був Ф. Ніцше атеїстом, зазначає: «На питання про те, чи був Ніцше атеїстом, складно відповісти однозначно. Цей нащадок протестантських священників не визнавав християнського Бога як незалежної трансцендентної сутності, схильючись більше до античного уявлення про бога як символічне втілення ідеалу людини. Про це свідчить прихильність Ніцше до творчо-вольового шаленства грецького культу Діоніса, доповненого домірністю Аполлона; два божества складаються в повноту людської креативності. Однак, по суті, для філософа важливе не так саме існування чи неіснування Бога, як значення віри в нього для людини. На думку Ніцше, віра в потойбічне життя витісняє тілесні інстинкти, породжуючи хибне уявлення, що слабкий може стати могутнім не тут і тепер, а колись на небі, і ширить переконання, що дії будь-якого «я» санкціоновані Богом. Така теологічна легітимізація проникає у сферу політики, моралі, мистецтва, науки, філософії. А тому ідея «смерті Бога» знаменує звільнення від психологічного примусу й відкриває перспективи самотворення» [2].

Отже, якщо «Бог помер», то його місце може зайняти надлюдина. За Ф. Ніцше, «людина, – це линва, напнута між звіром і надлюдиною, – линва над прірвою.

Небезпечно ступати на линву, небезпечно йти по ній, небезпечно озиратися, небезпечно від страху здригнутися й зупинитися.

Велич людини в тому, що вона міст, а не мета, і любити людину можна тільки за те, що вона – перехід і загибель.

Я люблю тих, котрі живуть не інакше, як приречені на загибель: адже вони ступають по линві.

Я люблю тих, хто вміє глибоко зневажати: адже вони вміють глибоко шанувати, вони – стріли, що линуть до іншого берега.

Я люблю не тих, хто насамперед шукає за зорями підстави загинути або стати жертвою, а тих, хто жертвує себе світові, щоб світ колись належав надлюдині.

Я люблю того, хто живе задля пізнання і хто прагне пізнавати, щоб колись постала надлюдина. Отже, того, хто прагне своєї загибелі» [3, с. 9–10].

Як же розуміє Ф. Ніцше, що таке смерть? На це питання змістовно відповідає Т. Лютий: «Що ж Ніцше має на увазі під смертю? Передовсім знецінення життя, вияв якого він вбачає в потягу до потойбіччя. За приклад можна взяти тих, кого Заратустра називає «проповідниками смерті». Нехтування земним життям на користь потойбічного може означати реалізацію волі до могутності того, хто використовує цей заклик, щоб отримати владу. По-друге, Ніцше нерідко послуговується метафорами штибу «мертві поняття» – тут смерть указує на слабкість. Щоправда, в іншому фрагменті філософ згадує «вільну смерть»: лише тоді, коли любов до повносилого життя переважає кволе існування, людина свідомо готова прийняти смерть («Мандрівник і його тінь», аф. 185). Отже, будь-хто гідний радісного життя, а не лихої смерті («Весела наука», аф. 278). Опинившись у ситуації «смерті Бога», кожен шукатиме позитивних способів лишатися вільним творцем цінностей. І навпаки, диктат моралі стає на перешкоді такому творенню, адже лякає людину» [2].

У «Так казав Заратустра» зображена сцена смерті канатохідця, який похитнувся на линві і впав з канату та розбився на смерть. До нього підійшов Заратустра та вирішив його віднести і поховати. «Моторошне людське існування, та ще й позбавлене глузду: блазень може стати людині недолею. Я хочу навчати людей сенсу буття. Той сенс – надлюдина – блискавка з темної хмари людства. Та я їм і досі далекий, і мій розум не промовляє до їхнього розуму. Для людей я й досі чи то навіжений, чи то труп. Темна ніч, темні шляхи в Заратустри. Ходімо, холодний і закляклий супутнику! Я понесу тебе туди, де поховаю своїми руками» [3, с. 14]. – говорить Заратустра.

Розмірковуючи «про збочених у потойбічність», Ф. Ніцше вустами Заратустри промовляє: «Ох, брати мої, Бог, якого я створив, був людським витвором і людським глупством, як і всі боги!

Людиною він був, до того ж злиденною частиною людини й мого Я: з мого власного попелу й жару постав цей привид. Воістину, не з того світу прийшов він до мене!» [3, с. 23].

Отже, за Ф. Ніцше, віра в Бога – це глупство, бо Бога створила людина, а «про тих, хто проповідує смерть», мислитель говорить, що «світ повниться тими, кому слід проповідувати смерть. Або «вічне життя» – мені байдуже, аби лиш вони відбули туди якнайшвидше!» [3, с. 36–37].

Ф. Ніцше прославляє «вільну смерть» та повчає, щоб люди «помирили своєчасно». «Чимало вмирає надто пізно, а дехто – надто рано. Ще незвично звучить повчання: «Вмирай своєчасно!»

«Умирай своєчасно!» – так Заратустра повчав.

Певна річ, як умре своєчасно той, хто ніколи не жив своєчасно? Йому краще було б ніколи на світ не з'являтися! Так раджу я зайвим.

Але навіть зайві пишаються своєю смертю, і навіть найпорожніший горіх хоче, щоб його розгризли.

Поважно ставляться всі до смерті, але смерть – ще не свято. Люди ще не навчилися святкувати найсвітліші свята.

Довершену смерть я показую вам; жалом і обітницею вона для живих стає.

Власною смертю вмирає довершений – у сьайві звитяги, серед тих, хто сподівається й дає обітницю.

Отак слід учитися умирати, і святу не місце там, де такий умирущий не освятив клятви живих.

Така смерть – найкраща, а на другому місці – смерть і марнування великої душі в боротьбі» [3, с. 58–59]. – говорить Ф. Ніцше.

Ми противники самогубства і не можемо в цьому погодитися з мислителем. Людина повинна прожити своє життя до кінця і не обривати його «вільною смертю».

Надлюдина для Ніцше – це «вища людина» і любити потрібно не людей, а в першу чергу надлюдей. «Надлюдина припала мені до серця; моя перша і єдина любов – вона, а не людина – чи то ближня, чи вбога, чи стражденна, а чи найкраща.

О брати мої, в людині я можу любити тільки те, що вона йде до загибелі. І навіть у вас є чимало такого, що сповнює мене любов'ю і надією.

Ваша, вищі люди, зневага сповнює мене надії. Адже великі зневажники – це великі шанувальники.

Ваш відчай гідний великої поваги. Адже ви не навчилися піддаватися, не вмієте хитрувати.

Нині запанували дрібні людці, і всі вони проповідують покору, скромність, розважливість, сумлінність, обачність і довжелезне «і т. ін.» маленьких чеснот.

Усе рабське, все, що походить від рабського, а надто з роїння потолочі, – ось що хоче визначати долю всіх людей. Гидота! Гидота! Яка ж це гидота!» [3, с. 238].

Така позиція Ніцше постулює нерівність людей та зневажливе ставлення до пересічної людини, яка не прагне стати унікальною особистістю на цьому світі, а лише мріє про безсмертя та вічне життя.

Висновки. Отже, у своїй багатогранній філософській праці «Так казав Заратустра» Ф. Ніцше піднімає також проблему смерті та безсмертя особистості. Безсмертя особистості можливе лише символічне у формі переходу до надлюдини. Ф. Ніцше притаманний матеріалістичний тип світогляду, який заперечує можливість вічного буття людської душі, яка на думку Ніцше, помирає разом з людським тілом.

Основною ідеєю Ф. Ніцше є теза про те, що «Бог помер», а отже людина повинна стати сама собі Богом та зробити перехід до надлюдини.

Філософії Ніцше притаманний цинізм та презирливе ставлення до людини маси, яка повинна як «нижча форма» загинути та перейти до надлюдини.

Список використаної літератури

1. Вікіпедія Фрідріх Ніцше [Електронний ресурс]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Фрідріх_Ніцше (дата звернення: 18.02.2023).
2. Лютий Т. «Смерть Бога» яквиклик [Електронний ресурс]. URL: <https://www.verbum.com.ua/03/2020/death-not-part/death-of-god> (дата звернення: 25.02.2023).

3. Ніцше Ф. Так казав Заратустра. Жадання влади. Пер. Онишко А., Таращук П. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2021. 352 с.
4. Хамітов Н. В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. Київ : КНТ, 2017. 394 с.
5. Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології. Навчальний посібник з історії філософії. – 6-е видання, перероблене та доповнене. Київ : КНТ, 2020. 396 с.

THE PROBLEM OF DEATH AND IMMORTALITY IN THUS SPOKE ZARATHUSTRA BY F. NIETZSCHE

Tamara Kusherets

*Nizhyn Mykola Gogol State University,
Faculty of Philology, History, Political and Law Sciences,
Department of Political Science, Law and Philosophy
Grafka str., 2, 16600, Nizhyn, Chernihiv region, Ukraine*

The Russian-Ukrainian war and the support of the Russian Orthodox Church for the military aggression of the Rashists against peaceful and independent Ukraine make the study of the problem of death and immortality in the creative heritage of F. Nietzsche more important and relevant than ever, with the aim of finding key values of freedom and new moral guidelines for modern Ukrainian society.

Thus Spoke Zarathustra is not just a brilliant, immortal masterpiece of F. Nietzsche, but a philosophical work that is insufficiently analyzed and researched in modern Ukrainian philosophy. The purpose of the article is to analyze the problem of death and immortality in Thus Spoke Zarathustra by F. Nietzsche.

The problem of death and immortality in the philosophical views of F. Nietzsche is not the primary principle of the development of the human race, in contrast to the will to power and the desire to transform into the *Übermensch*. However, F. Nietzsche pays attention to the phenomena of death and immortality in his immortal work Thus Spoke Zarathustra.

At the beginning of the philosophical work Thus Spoke Zarathustra F. Nietzsche speaks about the death of God: “God died, and with him the hypocrites died. Now the most terrible crime is to blaspheme the world and honor the womb of the incomprehensible deeper than the meaning of the world.” But if God died, is it possible for humanity to have immortality (at least symbolic)? Yes, it is possible symbolically through the superman, because “the *Übermensch* is the meaning of the world.”

The author comes to the conclusion that in his multifaceted philosophical work Thus Spoke Zarathustra F. Nietzsche raises the problem of death and immortality of the individual. Immortality of the individual is possible only symbolically in the form of transition to the *Übermensch*. F. Nietzsche has a materialistic type of worldview, which denies the possibility of the eternal existence of the human soul, which, according to Nietzsche, dies together with the human body.

The main idea of F. Nietzsche is the thesis that “God is dead,” and therefore man must become his own God and make the transition to the *Übermensch*.

Key words: death, immortality, Zarathustra, the *Übermensch*, Nietzsche.